

Dirk van Delft, **Onzichtbaar leven. Antoni van Leeuwenhoek en de wonderse wereld van de microbiologie** (Amsterdam: Prometheus, 2022, 312 pp., ISBN 9789044651263).

In 2023 wordt de driehonderdste sterfdag van de Delftse microscopist Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723) herdacht. Als aanloop naar die gebeurtenis schreef Dirk van Delft, oud-directeur van Rijksmuseum Boerhaave, een stevige biografie van de man die in 2004 nog als vierde eindigde in de verkiezing van ‘de grootste Nederlander aller tijden’ (met Pim Fortuyn als winnaar). Van Delft licht in de inleiding zelf de opzet van het boek toe: ‘Een nieuwe, frisse biografie die ook de Leeuwenhoek-stemmers van *Het pronkstuk van Nederland of De grootste Nederlander aller tijden* bedient. Dus “vles en bloed” naast uitleg van onderzoeksresultaten. (...) En als het even kan prettig om te lezen’ (11).

Van Delft slaagt daar ten dele in. Prettig om lezen is het boek zeker. In twintig hoofdstukken schetst Van Delft leven en werk van Leeuwenhoek. Hij weet daarbij heel goed ‘vles en bloed’ te combineren met een gedegen uitleg van Leeuwenhoeks onderzoek. Het boek scoort echter heel wat minder op context en inbedding. Van een kritische kijk op de wetenschapsbeoefening van de Gouden Eeuw is geen sprake, waardoor de lezer geen inzage krijgt in het hedendaagse onderzoek naar deze cruciale periode in de wetenschapsgeschiedenis. Als biograaf doet Van Delft geen half werk: de bibliografie bevat zowat alles wat over Van Leeuwenhoek is geschreven. Maar daaruit neemt hij vooral de informatie over, niet de historische kanttekeningen of open onderzoeksvragen. En terwijl Van Delft vroegere historici een polariserende kijk op Leeuwenhoek verwijt, lijkt ook hij wel eens in diezelfde valkuil te stappen.

Een biografie schrijven over Leeuwenhoek is geen sinecure. Leeuwenhoek, lakenhandelaar en stadsbeambte, was in academische zin ‘ongeleterd’, kende geen of nauwelijks Latijn, Frans, Duits en Engels, en bleef zijn hele leven, al dan niet uit vrije keuze, op grote afstand van het academisch leven in de Republiek. Over zijn leven zijn slechts een handvol details bekend. Zijn wetenschappelijk werk schreef hij daarentegen uitgebreid neer in honderden brieven, voor het grootste deel gericht aan de Londense Royal Society. Elke brief bevatte een schat aan voornamelijk microscopische waarnemingen over de meest uiteenlopende onderwerpen. Hij deed daarbij geen enkele moeite (ook niet in latere edities van zijn brieven) om enige coherentie of lijn in zijn mededelingen te leggen. Voor de biograaf een niet te onderschatten uitdaging om in die wirwar van schijnbaar losse observaties greep te krijgen op Leeuwenhoeks gedachtegang. Dat Van Delft daarin slaagt

zonder de lezer kwijt te raken, is op zich al een hele krachttoer en de grootste kwaliteit van deze biografie.

Minder geslaagd is de situering van Leeuwenhoek in het wetenschappelijke milieu van zijn tijd. De faam van Leeuwenhoek betrof vooral zijn uitzonderlijke microscopen. Leeuwenhoek bouwde kleine, enkelvoudige microscoopjes die een ongekeerde vergroting mogelijk maakten. Dit stelde hem in staat te zien wat niemand eerder had gezien. Meest bekend zijn de ontdekking en beschrijving van de rode bloedlichaampjes, talloze micro-organismen, bacteriën en zaadcellen. Vooral dat laatste maakte heel wat ophef: Leeuwenhoek beweerde dat de beweeglijke zaadcellen dragers waren van het leven, terwijl de vrouwelijke eicel niet meer dan een voedingsbodem vormde die de groei van het organisme in gang zette. Leeuwenhoeks ontdekkingen maakten een grote indruk op de geleerde wereld van zijn tijd, maar tegelijk botsten ze ook op ongeloof. Het merkwaardige feit dat Leeuwenhoek zijn kostbare microscoopjes helemaal voor zichzelf hield en nauwelijks iemand toestond om ze zelfs maar even te bekijken, ondergroef de overtuigingskracht van zijn waarnemingen. Van Delft erkent de kritiek op Leeuwenhoek, maar doet er weinig mee. Hij stelt dat Leeuwenhoek gewoon tevreden was om zijn eigen weg te gaan. ‘Antoni van Leeuwenhoek was een gelukkig man,’ stelt Van Delft (263). Of je daarmee alle tegenstrijdigheden en spanningen van tafel veegt?

Van de meer dan 500 microscopen die uit Leeuwenhoeks nalatenschap werden geveild, zijn overigens slechts negen microscopen bewaard gebleven. Of twaalf? Van Delft gaat op het eind van zijn boek met veel animo in op de strijd tussen Rijksmuseum Boerhaave en de Britse onderzoeker Brian J. Ford over de bepaling van de echtheid van de nog bewaarde exemplaren. Een eenvoudig overzicht van de echte of vermeende ‘Leeuwenhoekjes’ ontbreekt echter.

Als populaire biografie zal *Onzichtbaar leven* ongetwijfeld zijn weg vinden naar een breed publiek. Het blijft jammer dat Van Delft geen poging heeft ondernomen om niet enkel het persoonlijke standpunt van Leeuwenhoek te belichten, maar om ook oog te hebben voor de structurele context van het ‘fenomeen’ Leeuwenhoek. Hoe paste Leeuwenhoek in de Republiek der Letteren en wat leert zijn positie over de wetenschapsbeoefening in de Nederlandse Republiek? Op welke manier kan Leeuwenhoek een nieuw licht werpen op de sociale kenmerken van de moderne natuurwetenschap, het standsverschil tussen academische wetenschap en burgerwetenschap, de leidende of afwezige invloed van religieuze denkbeelden op het Boek der Natuur? Enkel in de beantwoording van deze meer structurele vragen kan een beter begrip van de mens Leeuwenhoek en zijn baanbrekend werk tot stand komen.